

ZDOLNOŚCI DZIECI. WSPÓŁCZESNE, WIELOASPEKTOWE SPOJRZENIE NA WSPOMAGANIE ROZWOJU DZIECKA

W polskim prawie nie ma jednoznacznej i obowiązującej definicji dziecka zdolnego. Trudno się dziwić, ponieważ pojęcie to jest pojemne jak mało które, nierzadko ujmowane zupełnie odmienne przez psychologię, pedagogikę czy praktyczne rozumienie nauczyciela. Istnieje wiele modeli zdolności, często mówimy o dziecku utalentowanym, uzdolnionym czy inteligentnym. Współczesne myślenie o dziecku zdolnym wspomaga również pojawiające się pojęcie „zarządzanie talentami”.

Chaos terminologiczny nie pomaga ani nauczycielom, ani rodzicom w odkryciu prawidłowości rządzących wspieraniem (a najpierw odkrywaniem) dziecięcych zdolności. Dodatkowym problemem jest pokutujące jeszcze nierzadko przekonanie, że dziecko zdolne to takie, które ma duży zasób słownictwa, jest grzeczne i reaguje w sposób pozytywny na polecenia nauczyciela.

Jednym z najbardziej charakterystycznych współczesnych trendów w myśleniu o rozwoju małego dziecka jest uznawanie wieku przedszkolnego jako momentu przełomowego. Parę lat temu małe dziecko traktowane było z dużą dozą sympatii, ale nikt nie widział w nim osoby, w której należy szukać uzdolnień. Nauczycielki zaś postrzegane były bardziej jako opiekunki, a nie pedagodzy, którzy powinni w sposób przemyślany oddziaływać na proces edukacyjny.

Oczywiście powodów dla tych przemian jest dużo więcej (choćby ten, że wczesne doświadczenia dzieci mają decydujący wpływ na rozwój mózgu, umiejętności i zachowań człowieka), ale jednym z najsilniej zarysowujących się jest współczesne myślenie o zdolnościach.

Najczęściej można się zetknąć z definicją, która brzmi: zdolności to różnice indywidualne, które sprawiają, że przy danym zasobie wiedzy i przy równej motywacji niektórzy szybciej niż inni uczą się nowych rzeczy. Osoby wyróżniające się wyjątkowymi zdolnościami w jakiejś dziedzinie określa się jako wybitnie zdolne lub utalentowane.

Najbardziej charakterystyczną cechą osób zdolnych jest wczesne oraz spontaniczne pojawianie się zdolności na wysokim poziomie w danej dziedzinie dziecięcej aktywności.

Uzdolnienia z kolei to zdolności kierunkowe, specjalne, które warunkują ponadprzeciętny poziom wykonania jakiegoś rodzaju działalności, np. naukowej, artystycznej, fizycznej, technicznej.

Karen Rogers wyróżnia sześć podstawowych rodzajów zdolności dzieci:

- ogólne zdolności intelektualne,
- specyficzne zdolności akademickie,
- zdolności twórcze,
- zdolności psychospołeczne i przywódcze,
- zdolności artystyczne i wizualne,
- zdolności psychometryczne.

Dziecko utalentowane

Często pojawia się pojęcie dziecka utalentowanego w jakiejś dziedzinie. Tu istnieje największy chaos w terminologii: to specyficzny kompleks cech indywidualnych ujawniających się już w okresie wczesnego dzieciństwa u niewielu osób. Można określić go jako bardzo wysoki poziom określonej zdolności specjalnej lub wiązki uzdolnień, które przejawiają się w ponadprzeciętnej łatwości nabywania wiedzy lub sprawności w jakiejś dziedzinie. Są to więc zdolności nadzwyczajne, niepospolite, bardzo rzadko występujące oraz ujawniające się w szczególnie wybitnych osiągnięciach w konkretnej dziedzinie.

Warto pamiętać, że o talencie możemy mówić w odniesieniu do wybitnych zdolności (spotykanych u niewielu osób). O zdolnościach i uzdolnieniach – w odniesieniu do niemal wszystkich dzieci.

Wiele badań naukowych koncentruje się na specyficznych związkach między czynnikami intelektualnymi i pozaintelektualnymi, które istnieją wspólnie i są gwarantem zdolności.

I tak według Joseph Renzulli u wybitnie zdolnych występuje wyraźne powiązanie między trzema wybranymi czynnikami:

- ponadprzeciętnymi uzdolnieniami kierunkowymi lub ponadprzeciętną inteligencją,
- wysokim stopniem zaangażowania w zadania, rozumianym jako wytrzymałość i zafascynowanie,
- wysokim poziomem zdolności twórczych rozumianych jako wrażliwość na szczegóły, ciekawość czy otwartość na rzeczy nowe.

Model zdolności Stanisława Popka ukazuje natomiast wzajemne zależności między osobą z uzdolnieniami i środowiskiem. Sukces ujmowany jest tutaj jako rozwinięcie i zastosowanie potencjałów odkrytych w dziecku. Podkreśla się współzależności wielu czynników psychologicznych, które w sposób znaczący wpływają na realizację odkrytych zdolności. Są nimi głównie: pracowitość, spontaniczność, stawianie celów, samorealizacja.

Widać wyraźnie, że najwięcej czynników wspierających zdolności jest w obszarze motywacji. Wielu badaczy podkreśla, że prawdziwa twórczość ujawnia się wyłącznie w warunkach bezpieczeństwa.

Teoria Wielorakiej Inteligencji

Nie sposób ominąć oczywiście Teorię Wielorakiej Inteligencji Howarda Gardnera. Opublikowana w 1983 r., została uznana za najbardziej odkrywczą ideę w ramach nauk humanistycznych XX w. Podstawową tezę tej koncepcji jest występowanie siedmiu różnych rodzajów inteligencji:

- muzycznej,
- cielesno-kinestetycznej,
- logiczno-matematycznej,
- lingwistycznej,
- przestrzennej,
- interpersonalnej,
- intrapersonalnej.

Gardner podkreśla, że w pierwszym roku życia wszystkie rodzaje inteligencji rozwijają się spontanicznie według naturalnego wzorca zdolności. W następnym etapie rozwoju ujawniają się aktywności związane z konkretnym systemem symbolicznym, np. inteligencja przestrzenna w rysunku, inteligencja muzyczna w piosenkach.

We wczesnym etapie rozwoju zdolności, tzn. w okresie przedszkolnym i wczesnoszkolnym, należy unikać sztywnego, sformalizowanego nauczania. Środowisko dziecka powinno się charakteryzować istotnym zróżnicowaniem bodźców wspierających rozwój (zarówno jakościowych, jak i ilościowych).

Gardner mówi: Żartuje się czasami, bardziej ze smutkiem niż na wesoło, że łatwiej jest zniszczyć czy wypaczyć talent dziecka niż doprowadzić do jego rozkwitu. I właśnie dlatego, że tak mało wiemy o tym wspaniałym zjawisku, rodzice i nauczyciele powinni dokładać wszelkich starań, by nie szkodzić.

Również profesor Gardner podkreśla rolę czynników pozaintelektualnych. W trakcie swoich badań przestudiował karierę szkolną jedenastu wybitnych osób. Okazało się, że wszystkich łączyła pasja, motywacja do pracy, koncentracja na wybranych dziedzinach, wsparcie ze strony rodziny.

Oczywiście nie można zapominać o stwierdzeniu G. Lewisa: Zdolne dziecko jest przede wszystkim dzieckiem, a dopiero potem dzieckiem zdolnym.

Przyjrzyj się podopiecznym. Czy jest wśród nich dziecko, które charakteryzuje:

- łatwe zapamiętywanie i uczenie się nowych rzeczy;
- zadawanie pytań, bystra obserwacja i spostrzegawczość, tzw. ciekawość poznawcza;
- wykonywanie zadań umysłowych z przyjemnością, umiejętność skupienia uwagi przez dłuższy czas na tym, co dziecko interesuje;
- wymyślanie nowych zabaw, opowiadanie sytuacji realnych i abstrakcyjnych, oryginalne pomysły, bogata wyobraźnia;
- niezależna postawa wobec innych – dziecko umie bronić swoich racji, jest samodzielne w pracy;

- zachowanie się bądź posługiwanie zabawkami czy urządzeniami w sposób niezwykle lub nowatorski;
- wczesna umiejętność czytania ze zrozumieniem tekstu i przypominania sobie faktów;
- umiejętność rozróżniania wielu rozmaitych podzbiorów w dużych zbiorach przedmiotów;
- zadawanie pytań na tematy trudne do uchwycenia (np. śmierć, czas);
- wykazywanie zainteresowań różnymi zależnościami.

Znaczenie współdziałania rodziny i przedszkola

Wszystkie współczesne teorie zdolności podkreślają decydującą rolę początkowych lat życia dziecka. Nigdy również nie należy zapominać, że odpowiednie wsparcie środowiska jest niezbędne do pełnego wykorzystania wrodzonego potencjału.

Każde dziecko ma predyspozycje do bycia zdolnym w swoim jedynym i charakterystycznym dla niego stylu, ale nie każde jest zdolne w instytucji, do której chodzi.

Oczywiście do optymalnych warunków rozwoju zdolności niezbędne jest współdziałanie środowiska domowego i instytucjonalnego.

Wspomaganie rozwoju dziecka wymaga nie tylko orientacji w indywidualnych możliwościach rozwojowych dzieci, lecz także znajomości zasad, które należy stosować, pomagając kształtować odpowiednie warunki do rozwoju. To, czy potencjał naszego dziecka zostanie urzeczywistniony, zależy od ludzi, którzy go otaczają. Rzecz jasna – głównie od rodziców i nauczycieli przedszkolnych.

Warto przeczytać

Gardner H., Niepospolite umysły, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 1998

Gardner H., Inteligencje wielorakie. Nowe horyzonty w teorii i praktyce. Laurum, Warszawa 2009

Moenks F., Ypenburg I., Jak rozpoznać uzdolnione dziecko. Poradnik dla rodziców, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007

Landau E., Twoje dziecko jest zdolne, PAX Instytut Wydawniczy, Warszawa 2004

Lewis D., Jak wychować zdolne dziecko, PZWL, Warszawa 1988

Limont W., Modele zdolności, „Kultura i Edukacja” 1992, nr 2

Partyka M., Wybrane aspekty pomocy dzieciom i młodzieży wybitnie zdolnym, w: Psychologia praktyczna w systemie oświaty, red. K. Ostrowska, CMPPP MEN, Warszawa 1999

Pietrasiński Z., Zdolności, w: Psychologia, red. T. Tomaszewski, PWN, Warszawa 1976

Popek S., Zdolności i uzdolnienia, jako osobowościowe właściwości człowieka, UMCS, Lublin 1996

Szmidt K.J., Teoretyczne i metodyczne podstawy procesu rozwijania zdolności myślenia pytajnego, w: Dylematy edukacji artystycznej, t. 2: Edukacja artystyczna a potencjał twórczy człowieka, red. W. Limont, J. Cieślikowska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006

Opracowanie; Joanna Libera

Źródło: Oficyna Lex